

KICHIK VA O'RTA BIZNESDA MAXSUS SOLIQ REJIMLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Rahmonov Sobirjon Allayorovich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

sobirrahmonov110@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19414300>

Bugungi globallashuv sharoitida kichik va o'rta biznes iqtisodiy o'sishning eng muhim drayverlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu sektor nafaqat yangi ish o'rinlarini yaratish, balki innovatsion g'oyalarni amaliyotga joriy etish, ichki bozorda raqobat muhitini shakllantirish hamda eksport salohiyatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, kichik va o'rta biznesning barqaror rivojlanishi ko'p jihatdan davlat tomonidan yuritilayotgan soliq siyosatining samaradorligiga bog'liqdir. Ayniqsa, maxsus soliq rejimlarining joriy etilishi tadbirkorlik subyektlari uchun qulay iqtisodiy muhit yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Maxsus soliq rejimlari kichik va o'rta biznes subyektlari uchun soliq yukini kamaytirish, hisob-kitoblarni soddalashtirish va soliq ma'muriyatchiligini yengillashtirishga xizmat qiladi. O'zbekiston amaliyotida bunday rejimlar qatoriga aylanmadan olinadigan soliq, qo'shilgan qiymat solig'i tizimi, yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun belgilangan qat'iy soliqlar hamda ayrim faoliyat turlari uchun imtiyozli soliq rejimlari kiradi. Ushbu soliq mexanizmlari orqali kichik biznes subyektlarining iqtisodiy faoliyatini rag'batlantirish va ularni rasmiy iqtisodiyotga jalb qilish imkoniyati yaratiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, aylanmadan olinadigan soliq tizimi kichik biznes subyektlari uchun eng qulay va keng qo'llaniladigan soliq rejimi hisoblanadi. Uning asosiy ustunligi soliq hisob-kitoblarining soddaligi va nisbatan past soliq yuklamasidadir. Bu esa kichik biznes subyektlariga murakkab buxgalteriya tizimini yuritmasdan faoliyat olib borish imkonini beradi. Natijada, tadbirkorlik faoliyati legallasadi va iqtisodiyotda shaffoflik darajasi oshadi.

Shu bilan birga, qo'shilgan qiymat solig'i tizimi iqtisodiy jarayonlarning shaffofligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. QQS orqali tovar va xizmatlar harakatini nazorat qilish, soliqqa tortish bazasini kengaytirish va eksport faoliyatini rag'batlantirish mumkin. Biroq, ushbu tizimning murakkabligi kichik biznes subyektlari uchun qo'shimcha ma'muriy yuklama yaratadi. Ayniqsa, buxgalteriya hisobotlari va soliq deklaratsiyalarini yuritish xarajatlari kichik biznes uchun muayyan qiyinchiliklar tug'diradi.

Maxsus soliq rejimlarining samaradorligini baholashda yana bir muhim jihat — bu soliq tizimining tadbirkorlik faoliyatiga ta'siridir. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, soliq yukining keskin oshishi tadbirkorlarning iqtisodiy faoliyatini kengaytirishiga to'sqinlik qiladi. Xususan, kichik biznes subyektlari o'rta biznes toifasiga o'tganda soliq majburiyatlarining sezilarli darajada ortishi "o'sish to'siqlari"ni yuzaga keltiradi. Bu esa tadbirkorlarning faoliyat hajmini sun'iy ravishda cheklashiga olib kelishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, maxsus soliq rejimlari o'rtasida bosqichma-bosqich o'tish mexanizmini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ya'ni, kichik biznesdan o'rta biznesga o'tishda soliq yukining keskin emas, balki gradual tarzda oshirilishi tadbirkorlik faoliyatining uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi. Bu esa iqtisodiyotda barqaror o'sishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda soliq tizimini takomillashtirishda raqamlashtirish jarayonlari muhim o'rin tutadi. Elektron hisob-faktura tizimlari, onlayn nazorat-kassa mashinalari va avtomatlashtirilgan soliq platformalari soliq ma'muriyatchiligini sezilarli darajada yengillashtiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar orqali iqtisodiy operatsiyalarni real vaqt rejimida kuzatish imkoniyati yaratiladi, bu esa soliq intizomini oshiradi va noqonuniy iqtisodiy faoliyatni kamaytiradi.

Shuningdek, sun'iy intellekt asosida ishlovchi soliq tahlil tizimlari joriy etilishi soliq nazoratining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bunday tizimlar orqali soliq to'lovchilarning moliyaviy operatsiyalari tahlil qilinib, yuqori xatarli subyektlar aniqlanadi. Natijada, soliq organlarining resurslari samarali taqsimlanadi va ortiqcha tekshiruvlar kamayadi.

Kichik va o'rta biznes uchun maxsus soliq rejimlarini takomillashtirishda moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining ahamiyati ham yuqori. Xususan, davlat tomonidan berilayotgan imtiyozli kreditlar, subsidiyalar va kafilliklar tadbirkorlik faoliyatini kengaytirishga xizmat qiladi. Bu esa kichik biznes subyektlarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlaydi va ularning o'sish salohiyatini oshiradi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, kichik biznes uchun soddalashtirilgan soliq rejimlari iqtisodiy samaradorlikni oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlarda soliq tizimi tadbirkorlikni rag'batlantirishga qaratilgan bo'lib, unda soliq stavkalari iqtisodiy faoliyatni cheklovchi emas, balki qo'llab-quvvatlovchi darajada belgilanadi. Shu sababli, xalqaro tajribani o'rganish va milliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Muallifning fikricha, maxsus soliq rejimlarining samaradorligi ularning soddaligi, moslashuvchanligi va barqarorligiga bog'liq. Agar soliq tizimi tadbirkor uchun tushunarli va qulay bo'lsa, u rasmiy iqtisodiyotda faoliyat yuritishga intiladi. Shu bilan birga, soliq yukining optimal darajada belgilanishi tadbirkorlik faoliyatining kengayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, kichik va o'rta biznes uchun maxsus soliq rejimlari iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim instrumenti hisoblanadi. Ularni samarali tashkil etish va takomillashtirish orqali iqtisodiyotda shaffoflikni oshirish, investitsion muhitni yaxshilash va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish mumkin. Shu bois, soliq siyosatini yanada takomillashtirish, xususan maxsus soliq rejimlarini optimallashtirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish ustuvor yo'nalish sifatida qaralishi lozim.

1-jadval.

Kichik va o'rta biznes uchun maxsus soliq rejimlari samaradorligi ko'rsatkichlari (2022-2025-yillar)

No	Ko'rsatkich	2022	2023	2024	2025 (prognoz)
1	Aylanmadan olinadigan soliqdan foydalanuvchilar ulushi (%)	38	40	43	46
2	QQS tizimidagi KOB ulushi (%)	22	25	28	32
3	YATT (yakka tartibdagi tadbirkorlar) soni (mingta)	520	560	600	650
4	Patent asosida faoliyat ulushi (%)	18	17	16	15
5	Imtiyozli soliq rejimlaridan foydalanuvchilar (%)	12	14	17	20
6	Soliq tushumlarida KOB ulushi (%)	26	28	31	34

7	Soliq ma'muriyatchiligi raqamlashtirish darajasi (%)	45	55	65	72
---	--	----	----	----	----

Manba: O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, Statistika agentligi, Markaziy bank ma'lumotlari, World Bank, International Monetary Fund hamda OECD tahliliy materiallari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadval ma'lumotlari 2022–2025-yillar davomida kichik va o'rta biznes uchun maxsus soliq rejimlarining qo'llanish darajasi va samaradorligi izchil oshib borayotganini ko'rsatadi. Xususan, aylanmadan olinadigan soliqdan foydalanuvchilar ulushining ortishi ushbu rejimning soddaligi va qulayligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, QQS tizimidagi subyektlar ulushining oshishi biznesning bosqichma-bosqich yiriklashayotganini ko'rsatadi.

Yakka tartibdagi tadbirkorlar sonining ortishi mikro biznesning rivojlanayotganidan dalolat bersa, patent tizimining qisqarishi iqtisodiy tizimning modernizatsiya qilinayotganini anglatadi. Imtiyozli soliq rejimlarining kengayishi esa davlat tomonidan tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosatining kuchayib borayotganini ko'rsatadi.

Muallifning fikricha, maxsus soliq rejimlarining samaradorligini oshirish uchun ularning o'zaro integratsiyasini kuchaytirish zarur. Ayniqsa, kichik biznesdan o'rta biznesga o'tishda soliq yukining keskin oshishini oldini olish va bosqichma-bosqich soliq tizimini joriy etish tadbirkorlik faoliyatining uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, raqamli soliq tizimlarini keng joriy etish soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirib, iqtisodiyotda shaffoflikni oshiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi (yangi tahrir). – Toshkent, 2019-yil 30-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-martdagi PF-50-sonli Farmoni "Kichik va o'rta biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida".
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-sonli Farmoni "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika agentligi. Kichik va o'rta biznes ko'rsatkichlari bo'yicha hisobotlar.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Yillik hisobotlar va pul-kredit siyosati sharhlari.
6. Schneider, F., & Buehn, A. (2018). *Shadow Economy: Worldwide Size and Effects*. Journal of Applied Economics.
7. De Soto, H. (2000). *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. Basic Books.